

LÄNSSTYRELSEN
KALMAR LÄN

REGIONFÖRBUNDET
I KALMAR LÄN

Mörbylånga
kommun

Mörbylånga kommuns industriarv

Lotta Lamke
Industriarvsprojektet, rapport nov 2007
Kalmar läns museum

2008-01-28

Kartor publicerade i enlighet med
tillstånd 507-98-2848 från Lantmäteriverket.
Utgiven av Kalmar läns museum

Förutsättningar	5
Om "Mörbylånga kommuns industriarv"	5
Kommunbeskrivning	5
Museer, projekt m.m. (utveckling)	6
Kunskapsunderlag (dokumentation)	8
Planinstitut m.m. (säkerställande)	10
Mörbylånga kommuns industriarv	11
GIS-bas	11
Fältbesiktning	13
Industriarvsmöte	21
Slutsatser	21
Utvalda miljöer med åtgärdsförslag	22

- Bilagor:**
- A.** Minnesanteckningar från industriarvsmöte
 - B.** Karta: Industrier i Mörbylånga kommun
 - C.** Karta: Största industriarbetsplatserna i Mörbylånga kommun
 - D.** Karta: Stenindustri i Mörbylånga kommun

Förutsättningar

Om ”Mörbylånga kommuns industriarv”

Detta arbete syftar till att peka ut några särskilt intressanta industrimiljöer i Mörbylånga kommun, med avseende på deras industrihistoriska innehåll och kulturmiljövärden. Arbetet syftar även till att peka på olika möjligheter att tillvarata och utveckla dessa miljöer. Handlingen har arbetats fram i oktober och november 2007 av antikvarie Lotta Lamke vid Kalmar läns museum och har finansierats till lika delar av Mörbylånga kommun, Regionförbundet och Länsstyrelsen i Kalmar län.

Arbetet baseras till stor del på den kartläggning av Mörbylånga kommuns industrihistoria som gjordes i samarbete mellan Kalmar läns museum och ett antal av kommunens hembygdsföreningar år 2001, inom ramen för det s.k. Industriarvsprojektet, ett projekt som drevs av Länsstyrelsen, Regionförbundet och Kalmar läns museum. Med utgångspunkt bland annat från kartläggningen har ett antal industrimiljöer utvalts och besiktigats i fält. Därefter har urvalet av miljöer och de olika miljöernas förutsättningar diskuterats på ett möte med företrädare för kommunen och hembygdsföreningarna. Denna rapport har slutligen granskats av kontaktpersoner på Länsstyrelsen, Regionförbundet, Mörbylånga kommun och hembygdsföreningarna i kommunen.

Kommunbeskrivning

Befolkning, topografi

Mörbylånga kommun omfattar södra Öland (670 kvkm). Landskapet är flackt och öppet, dominerat av markslag som alvar, åker och sjömark (strandäng). Bebyggelse och kommunikationer ligger samlade till nord-sydliga stråk utmed landborgen och strandvallar. I anslutning till några av hamnarna på Kalmarsundskusten finns tätorter med viss industri.

Mörbylånga kommuns viktigaste näringar idag är turism, jordbruk och livsmedelsindustri. I kommunen finns betydligt fler arbetstillfällen inom primärnäringarna (jord- och skogsbruk, jakt, fiske) än genomsnittligt i riket. Antalet arbetstillfällen inom tillverkningsindustrin är dock inte anmärkningsvärt lågt, utan ligger på riksgenomsnittet (18%).

Tillkomsten av Ölandsbron år 1972 har varit avgörande för befolkningsmönster och bebyggelseutveckling i kommunen. En stor del av kommuninvånarna pendlar till arbeten i Kalmar. Färjestaden är kommunens i särklass största tätort med cirka 4 600 invånare. Invånarantalet i centralorten Mörbylånga har sedan 1950-talet i stort sett stagnerat kring 1 800 invånare, medan övriga tätorter endast har några hundra invånare. I hela kommunen bor idag cirka 13 400 personer.

Industrihistoria

Generellt sett uppvisar Öland en svag industriell utveckling och vikande befolkningssiffror under hela industrialismens era – från 1860-talet och fram till Ölandsbrons tillkomst. Under 1800-talet finns dock en av Kalmar läns mest betydande industriarbetsplatser i Degerhamn, Södra Möckleby socken, på Öland – nämligen de två alunbruken, från 1886 Ölands Cement. Under slutet av 1800-talet var Södra Möckleby den enda socknen inom den nuvarande Mörbylånga kommun som kunde uppvisa en positiv befolkningsutveckling.

Under 1900-talets första hälft vände den negativa befolkningsutvecklingen också i Mörbylånga, Torslunda och Ventlinge socknar. Orsaken stod att finna i industrietableringar på respektive ort. År 1908 fick södra Öland ytterligare en storindustri då Mörbylånga sockerbruk (1908-1992) startades. Kring mitten av seklet hade köpingen även en stor arbetsgivare i en annan livsmedelsindustri: Mörbylånga konservfabrik/Winborgs (1942-1992). Även Färjestadens största industri var en konservfabrik: Alvarets konservfabrik/Ölands konservfabrik/Önos (1939-2005). I Grönhögen fanns flera stenhuggerier och/eller kalkbruk redan i slutet av 1800-talet. Ett stycke in på 1900-talet bildades AB Ölandskalk som snart blev ortens dominerande företag. Från 1939 övergick detta bolag i Yxeredbolagets ägo som anlade en Ytongfabrik (1940-1971) i Grönhögen.

De större industriarbetsplatserna har således varit få och koncentrerade till orterna Färjestaden, Mörbylånga, Degerhamn och Grönhögen. Medan livsmedelsindustrin dominerat Torslundas och Mörbylångas industriella liv, har sten- och cementindustrin varit viktigast i Degerhamn och Grönhögen. I flera socknar på södra Öland har man knappt haft någon industri. I många fall inskränker sig de tillverkningsställen man haft till exempelvis ett mejeri, en motorkvarn, en smedja eller ett mindre stenhuggeri.

Järnväg

Öland fick sin första järnväg år 1906 då smalspårsbanan Borgholm – Böda invigdes. De följande åren byggdes Södra Ölands Järnväg (SÖJ) i samma spårvidd. Den 24 november 1909 öppnades bandelen Borgholm - Färjestaden och den 1 februari 1910 bandelen Färjestaden - Ottenby för allmän trafik. Redan under 1920-talet ökade bilismen kraftigt och de båda Ölandsbanorna fick ekonomiska problem från starten. 1928 slogs de samman. Järnvägen förstatligades år 1947 och lades ned av SJ år 1961. Under år 1962 revs all räls upp.

Mellersta Sveriges Sockerfabriksaktiebolag var en av de största aktietecknarna i SÖJ och sockerbruket i Mörbylånga byggdes samtidigt med järnvägen. Järnvägen kom också att bli viktig för sockerbruket. Under kampanjen drogs långa tågset med betvagnar över Stora Alvaret. I övrigt kom förväntningarna på järnvägens nytta för den öländska industrin och vidare industrialisering i stort på skam. Bland annat misslyckades alla försök att få en förbindelse till industriorten Degerhamn.

Museer, projekt m.m. (utveckling)

Projekt och evenemang

Degerhamn, diverse

Vid hembygds museet i Degerhamn speglas bl.a. ortens industrihistoria genom bilder och föremål.

Vid Ölands Alunbruk/Södra Bruket finns ruinerna av det gamla alunbruket kvar, men också många bevarade verks- och jordbruksbyggnader och inte minst bostadshus. Merparten av de gamla arbetarlängorna nyttjas idag som vandrarhem/semesterlägenheter. En av lägenheterna har dock iordningställt till museilägenhet. Den visar en arbetarbostad om ett rum och kök omkring sekelskiftet 1900.

Museilägenheten utnyttjas bland annat under de två arbetsveckor varje höst, då kommunens skolelever i årskurs 8 får erfara hur det var att arbeta och leva vid Södra Bruket förr, just vid den tid då man upphörde med alunstillverkningen för att helhjärtat satsa på den ännu ganska nya cementfabriken. Dessa upplevelsedagar är ett samarbete mellan skolan, Kalmar läns museum, hembygdsföreningen och Södra Brukets ägare.

Vid själva alunbruket har Länsstyrelsen satt upp en skylt som kortfattat förklarar platsens historia och innehåll.

Inom ramen för "Mitt i", ett större utvecklingsprojekt i området för södra Ölands världsarv som drevs under perioden 2003-2005, iordningsställdes en delvis skyltad och totalt 6 km lång vandringsled i Degerhamnsområdet. Leden passerar både kalkstenbrott ute på Alvaret, alunbrotten i Degerhamn, Södra Bruket och den i drift varande cementfabriken. Utmed vägen finns diverse lämningar av den historiska industriella verksamheten. I samband med att leden har byggts har stora delar av området röjts från sly så att det är möjligt att uppleva landskap och lämningar.

I anslutning till Södra Bruket har dels en konstnärligt fri "Geologisk trädgård", dels en faktaplats som informerar om den öländska geologin och om Degerhamns industrihistoria iordningsställts. Arbetet med en den "Geologiska trädgården" och faktaplatsen har drivits som ett brett samverkansprojekt under 2006 och 2007.

I arbetet med vandringsleden, den "Geologiska trädgården" och faktaplatsen har Mörbylånga kommun, S:a Möckleby hembygdsförening och Cementa Degerhamn varit de främsta aktörerna, men många enskilda, företag och institutioner har på något sätt deltagit eller medfinansierat, bland dem Länsstyrelsen, Regionförbundet, EU Mål 2 Södra, Sparbanksstiftelsen Öland och Högskolan i Kalmar.

Stenens dag

År 2001 anordnades en "Geologins dag" i samverkan med sex andra Östersjö-öar, där man även hade flera arrangemang på Öland. Sedan dess har "Stenens dag" på Öland, varit ett årligt återkommande evenemang. Programpunkterna kan exempelvis vara geologiska exkursioner, öppet hus på stenföretag, pröva-på-aktiviteter, kulturhistoriska guidningar, föreläsningar etc. och kan visa på olika sidor av stenen: geologi, konst, råvara eller byggmaterial. Ett årligt stenpris, som utdelas till någon som verkat för att lyfta fram kalkstenens betydelse i tiden, har också instiftats.

Projekt Öländsk Kalksten

2003-2005 drevs ett projekt "Öländsk Kalksten" av de två Ölandskommunerna, fyra stenföretag på ön, Regionförbundet och Sparbanksstiftelsen Öland, med stöd från EU Mål 2 Södra. Projektet syftade till att lyfta fram möjligheter för den öländska kalkstenen och den öländska stenindustrin i arkitektur- och designsammanhang. Projektet har burit vidare i nya projekt.

Ölands skördefest

Ölands Skördefest, som arrangerats årligen sedan 1997, är idag en välkänd festival. Under fyra dagar i skiftet september/oktober sker massvis av olika, stora som små, evenemang på ön. En stomme i skördefesten är råvarorna och matupplevelsena. Öns livsmedelsindustrier har därmed en given plats bland medarrangörerna.

Regional matkultur Öland

På Öland finns den ideella föreningen "Regional Matkultur Öland" som verkar för att öka intresset för öländska mattraditioner och efterfrågan på öländska matprodukter. Föreningen ingår i det internationella nätverket "Culinary Heritage" och samlar bl.a. primärproducenter av råvaror, livsmedelsföretag, restauranger, gårdsbutiker som lever upp till föreningens krav.

Öländska väderkvarnar

Ölands Hembygdsförbund driver sedan år 2006 ett väderkvarnsprojekt. Bland annat har de flesta hembygdsföreningarna på ön inventerat alla väderkvarnar i respektive socken.

Internet

Kommunens hemsida

Mörbylånga kommuns egen hemsida www.morbylanga.se innehåller kortfattad info om några kategorier av kulturmiljöer: fornlämningar, radbyar, kyrkor. I övrigt länkar man till andra sidor med evenemangskalendrar, sevärdheter och upplevelser på Öland. Ställningstagandet att inte själva informera om kommunens kulturmiljöer är begriplig mot bakgrund av att det finns ett särskilt bolag, Ölands Turist AB, där Ölandskommunerna är hälftenägare, som marknadsför Öland som besöksmål. Dessutom finns det närmast en snårskog av andra Internet-sajter som tipsar om Ölands miljöer och evenemang.

OTABS hemsida

På Ölands Turist AB:s sida www.olandsturist.se hittar man en mångfald kortfattade av tips om sevärdheter och evenemang. Södra Bruket återkommer ett par gånger som tips och under rubriken "I Linnés fotspår" finns en något mer omfattande presentation av Degerhamns attraktioner som fabriksvisningar på Cementa, hembygdsmuseet och Bergsstigen.

Kunskapsunderlag (dokumentation)

Industrihistoriska arbeten

Mörbylånga sockerbruk

Kalmar läns museum gjorde en dokumentation av den sista betkampanjen vid Mörbylånga sockerbruk år 1991. Dokumentationen omfattar ett stort antal fotografier, vilka speglar såväl själva tillverkningsprocessen från beta till färdig sockerprodukt som odling och transporter. I samband med dokumentationen gjordes också ett 30-tal kortfattade intervjuer med både anställda på bruket och odlare och andra leverantörer till sockerbruket. Samtliga uppgifter finns arkiverade i läns museets arkiv. I materialet finns även några äldre fotografier, samt ett utkast till manus med avsnitt om sockerhistoria och brukets historia.

Livsmedelsindustri, övrig

En relativt omfattande bok finns om de Öländska mejerierna: "*Öländsk mejerihantering 100 år : 1885 1/11 1985*" (1985).

I Läns museets och Hembygdsförbundets årsbok "*Kalmar län, 1999*" finns en artikel om Grönhögsbröd. Fotografier som togs i samband med artikeln finns i Kalmar läns museums arkiv.

Degerhamnsindustrierna

Franz Killig, långvarig chef på Ölands Cement, skrev ett antal artiklar om Degerhamn och cementfabriken: *"Die Verwertung der Oelschiefer in Schweden insbesondere der Schiefer von Degerhamn auf Oeland"* (1926). *"Några anteckningar ur de öländska alunbrukens historia; Lovers och Ölands alunbruk på Degerhamn"* (1926). *"Degerhamns hamn; en historisk översikt"* (1931). *"Ölands Cement Aktiebolag 1886–1936; en historik"* (1936).

Kalmar läns museum har gjort en översiktlig kulturhistorisk utredning av Degerhamnsmiljön. Rapporten *"Degerhamns bruksmiljöer"* återger historien och förklarar miljöerna. I museets årsbok *"Kalmar län 2005"* finns en mer populärt hållen artikel som tar upp delar av rapporten.

Till 100-årsjubileet av Ölands Cement AB utgav Cementa Degerhamnsfabriken en jubileumsskrift: *"Ett sekel cement; 100 år med Cementa på Öland"* (1986) och till 120-årsjubileet *"Röster från fabriken; Cementa AB i Degerhamn 120 år"* (2006).

Lokalhistoriska arbeten

I den lokalhistoriska litteraturen, som sockenböcker och bygdekrönikor, finns ofta artiklar som behandlar traktens industriföretag. Sockenböcker med avsnitt om industrier finns exempelvis för Ventlinge (1976), Torslunda (1988) och Mörbylånga (1983). I verket *"Öland, del III"* (1949) finns ett kapitel om den öländska industrin.

På biblioteket i Mörbylånga finns fem stycken "hembygdsfilmer" om cirka 1 ½ timme vardera. Mörbylångafilmen innehåller bl.a avsnitt från sockerbruket och betodlingen. Ventlinge-Ås innehåller scener från Ytongfabriken i Grönhögen.

Övrigt

På Ölands Folkhögskolas hemsida finns en samling kortfattade notiser om öländsk industrihistoria och diverse öländska industriföretag:

www.ofhs.ltkalmar.se/oka/naringsliv/meny_industri.htm

Arkiv

Handlingar från Grönhögens kalkbruk finns på Vadstena landsarkiv.

Äldre arkivalier från Ölands Cement AB/AB Cementa Degerhamnsfabriken och även från de äldre företagen som uppköptes år 1885-86 förvaras vid Landsarkivet i Vadstena.

Arkivalier från Ölands Alunbruk finns även vid Aspa Bruks arkiv som förvaras på Olshammsgården. Det rör sig bl.a. om förteckning över arbetare, kapitalböcker och huvudböcker från 1880-talet.

I Skandia-arkivet (med bl.a. tidigare Svenska Tarifföreningens arkiv) vid Stockholms företagsminnen återfinns enligt uppgift under rubrikerna "Ölands cementfabrik" och "Degerhamn" material från perioden 1888-1930.

På Riksarkivets kart- och ritningssamling finns en utmålskarta med tillhörande beskrivning av Ölands alunbruk från 1841, troligen konceptkartan till den karta som finns vid Lantmäterikontoret, Kalmar.

Lokalhistoriker Gösta Wahlgren i Degerhamn har ett privat arkiv med handlingar som rör Degerhamnsfabrikerna. Visst material finns också hos Södra Möckleby Hembygdsförening.

Planinstitut m.m. (säkerställande)

Byggnadsminnen

I Mörbylånga kommun finns fyra byggnadsminnen. Fyren Långe Jan (statligt byggnadsminne) och en väderkvarn i Algutsrum är båda av teknikhistorisk karaktär, men kan knappast räknas som industrihistoriska miljöer. Inte heller de två övriga byggnadsminnena, flyttfågelmuseet på Ölands södra udde och Ottenby Kungsgård (statligt byggnadsminne), har någon industrihistorisk anknytning.

Riksintresseområden

I stort sett alla av de 17 riksintresseområden för kulturmiljövården som finns i Mörbylånga kommun har agrar prägel och fornlämningsmiljöer utgör en framträdande komponent i dem. Den enda industriella miljö som beskrivs som en del av något av riksintresseområdena är Ölands Alunbruk/Södra Bruket som ingår i området Albrunna – Vickleby.

Världsarv

År 2000 fördes "Södra Ölands odlingslandskap" in på Unescos världsarvslista¹. Tyngdpunkten i detta världsarv ligger i det agrara utnyttjandet av landskapet, men även t.ex. stenindustrin kan väl fogas in i världsarvsjuryns motivering: "*Södra Ölands landskap är präglad av dess långa kulturhistoria och anpassningen till de naturliga förutsättningarna i form av platsens geologi och topografi. Södra Öland är ett unikt exempel på mänsklig bosättning där de olika landskapstyperna på en enskild ö tagits till vara på ett optimalt sätt.*" Samordningen av världsarvet sker genom ett Världsarvsråd, med representanter från Mörbylånga kommun, Länsstyrelsen, Regionförbundet, LRF och Sydsvenska Handelskammaren. Företag, institutioner, organisationer och privatpersoner på södra Öland har möjlighet att gå med i Föreningen Ölands Världsarv, en intresseorganisation för alla dem som vill bidra till utvecklingen på Öland genom Världsarvet.

Översiktsplan

Mörbylånga kommuns Översiktsplan (ÖP) antogs år 2007. Redan i inledningen poängteras den långa kontinuiteten och det stora värdet av det öländska odlingslandskapet, samt att 2/3 av kommunen utnämns till världsarv. Även då kommunen formulerar 11 stycken strategier för att värna kommunens natur- och kulturvården, ligger fokus på odlingslandskapet². ÖP förmedlar dock i stora stycken en helhetssyn på landskapet där olika markslag och typer av bebyggelse samverkar till det som är kännetecknande för Öland.

Områden där särskilda bevarandanspråk finns redovisas i planen. Dessa områden baseras sannolikt i hög utsträckning på kulturmiljövårdens riksintresseområden. Fornlämningar, radbyar och väderkvarnsmiljöer är framträdande i materialet, som även pekar ut vissa mindre hamnar. Några kulturhistoriskt värdefulla industrimiljöer lyfts inte fram i ÖP, bortsett från Södra Bruket som bedöms ha så höga kulturmiljövården att man bl.a. föreskriver områdesbestämmelser för området. I beskrivningarna av Degerhamn och Grönhögen intar industrin en framskjuten roll.

¹ Världsarvskonventionen antogs 1972. Syftet med konventionen är att uppmärksamma och slå vakt om jordens oersättliga kultur- och naturmiljöer.

² Bland kommunens 10 strategier för att uppnå målen för näringslivet återfinns dock att "Värna om stenindustrins fortsatta framtid och hushållningen av sten, grus och jord".

Kulturminnesvårdsprogram

Kommunen har inget separat kulturminnesvårdsprogram, men i praktiken fungerar boken "Natur och kultur på Öland" (Länsstyrelsen i Kalmar län, 2001) som ett sådant. I denna skrift tillägnas öns industrier ett särskilt avsnitt. Stenindustrin, Ölands Cement/Cementa, Ölands alunbruk/Södra Bruket, konservindustrin, mejerierna, Mörbylånga Sockerbruk, Forsheda och Guldfågeln är de industrier som avhandlas.

Bland de sextiotalet kulturmiljöer i Mörbylånga kommun som presenteras i boken, har endast en ett tydligt industriellt innehåll. I övrigt överväger fornlämningar, odlingslandskap, radbyar med malmbebyggelse, sockencentra och kyrkor. Föga förvånande är Ölands Alunbruk/Södra Bruket den industriella miljö som presenteras. I beskrivningen av Mörbylånga pekar man visserligen på hamnen, sockerbruket och järnvägen som orsaker till ortens expansion under 1900-talet, men ingen av dessa miljöer framhålls i miljöbeskrivningen.

Byggnadsvårdsbidrag

Södra Bruket har under ett antal år återkommande åtnjutit statliga byggnadsvårdsbidrag, där det främst är renoveringen av mer svårutnyttjade byggnader, som verksbyggnader och uthus, som fått bidrag. Bidrag har även givits till ett antal väderkvarnar på södra Öland och till dokumentation av verksamheten vid Mörbylånga sockerbruk.

Mörbylånga kommuns industriarv

GIS-bas

Om GIS-basen

Inom Industriarvsprojektet har en länstäckande kartläggning av länets industrier, som anlagts innan 1975, tagits fram i samarbete med länets hembygdsföreningar. Industrierna har registrerats i en geografisk databas, en s.k. GIS-bas. En redovisning av GIS-basens innehåll finns i "Kalmar läns industriarv, rapport över industrihistorisk databas", som togs fram av Industriarvsprojektet i december 2004. Följande sammanställning grundar sig på uppgifter i GIS-basen. Man bör vara medveten om att basen inte är komplett vare sig då det gäller registrerade anläggningar, eller uppgifter om årtal, antal anställda m.m.

Tabell 1; Antal rapporterade anläggningar i Mörbylånga kommun, fördelade på församling

Församling	Kommentar	Antal
Torslunda	16 livsmedelsindustrier, varav en konservfabrik, annars små bagerier etc.	28
Ventlinge	13 stenhuggerier, 5 stenbrott, 4 kalk- och cementindustrier	28
Mörbylånga	16 livsmedelsindustrier, varav flera småslakterier. Sockerbruket, Guldfågeln.	24
Södra Möckleby	5 sten-, kalk och cementindustrier, 3 stenbrott, 3 (eg.2) alunbruk,	14
Algutsrum	Garveri, stenhuggeri, 3 snickerier	5
Glömminge	2 garverier, 2 mejerier, 1 motorkvarn	5
Gräsgård	Kvarn, mejeri, fiskfiléfabrik och mekanisk verkstad	4
Kastlösa	Mejeri, kvarn och lusermjölsfabrik	3
Norra Möckleby	Motorkvarn, garveri, mejeri	3
Ås	Stenbrott, gårdsmejeri och cementvarufabrik	3
Segerstad	Smedja och mejeri	2
Resmo	Mysinge stenhuggeri	1
Sandby - Gårdby	DELTOG EJ.	5
Vickleby	DELTOG EJ. Vickleby mejeri	1
Hulterstad	DELTOG EJ. Triberga motorkvarn	1
Smedby	DELTOG EJ. Ingen anläggning registrerad.	---
Stenåsa	DELTOG EJ. Ingen anläggning registrerad.	---

SUMMA

127

I Mörbylånga kommun deltog 9 av 17 hembygdsföreningar ursprungligen i kartläggningen. I samband med att detta program framtogs, inkom ytterligare tre föreningar med vissa uppgifter, dock ej så fullödiga som i den ursprungliga undersökningen. Denna studie baseras därmed på uppgifter från 12 av 17 hembygdsföreningar i kommunen.

Betydelsefulla industrigrenar

Tabell 2; Antal registrerade anläggningar i Mörbylånga kommun, branschvis fördelade

Bransch	Kommentar	Antal reg anl.
Livsmedelsindustri	14 motorkvarnar, 12 mejerier, 10 slakterier, 9 bagerier	51
Glas-, sten- och jordvaruindustri	8 kalk- och cementfabriker, 18 stenhuggerier, 2 tegelbruk	28
Trävaruindustri (12) + Övrig industri (3)	6 byggnadssnickierier - 4 av dem samma företag som flyttat. 4 sågverk, varav 2 tveksamma.	15
Verkstadsindustri	Ett varv, några små mekaniska verkstäder. Störst är PLM Materialhantering i Grönhögen med 35 anställda.	10
Sten-, malm- och mineraltäkter	Alun-, kalk- och cementindustriernas råvarutäkter	9
Textil- och läderindustri	6 gamla garverier, 2 trätöfelfabriker.	9
Kemisk industri	Alunbruken och Forsheda gummifabrik	4
Metallframställning	Ölands cements "masugn" som fanns 1 år.	1
Pappersindustri, grafisk industri	---	---
SUMMA		127

Flest tillverkningsställen har således registrerats i livsmedelsindustrin, följt av glas- sten och jordvaruindustrin. Detta skiljer sig från de flesta andra kommuner i länet, tillika från länet som helhet. Ser man till länet som helhet i GIS-basen, så toppas listan av trävaru- och möbelindustrin, följt av verkstadsindustrin. Bland de enskilda anläggningstyperna i Mörbylånga kommun är stenhuggerierna mest frekventa (18 st.), men även motorkvarnar (14) och mejerier (12) har varit vanliga.

Betydelsefulla arbetsplatser

Tabell 3; Största arbetsplatser i Mörbylånga kommun, enligt registrerat maxantal anställda i GIS-basen

Förenklad företagsbenämning	Anlagd	Nedlagd	Kommentar	Maxantal anst.
Ölands Alunbruk/Södra Bruket, Södra Möckleby	1804	1898		322
Guldfågeln kycklingslakteri, Mörbylånga	1975	---		250
Ölands Cement, Södra Möckleby	1875	---		235
Ölands Ytong, Ventlinge	1943	1971		220
Mörbylånga konservfabrik, Mörbylånga	1942	1992		130
Mörbylånga sockerbruk, Mörbylånga	1908	1992	Avser arbetstillfällen omräknade till årsanställningar vid tiden för nedläggningen. Vid kampanjen uppgick det faktiska antalet till flera hundra.	130
Forsheda gummifabrik, Mörbylånga	1975	2008		110

Ser man till vilka företag som finns representerade bland de stora arbetsplatserna, kan man konstatera att livsmedelsbranschen samt sten- och cementindustrin har varit de största branscherna, inte bara sett till antalet arbetsställen utan även sett till antalet anställda. Även den kemiska industrin har varit väl representerad i detta sammanhang genom alunbruken och Forsheda gummifabrik.

Näringsgeografiska mönster

Brytning, vidareförädling och handel med kalksten och kalkstenprodukter har vid sidan av lantbruk och fiske utgjort Ölands viktigaste näring sedan många hundra år.

Kalkstensindustrins framträdande ställning på ön har lett till att den urskiljts som en av Sveriges tydligare industriregioner. Gunnar Arpi pekar i *"Sveriges nutida näringsliv"* (1958) ut 21 stycken tydligt urskiljbara industriområden i Sverige, varav Öland – Gotland med kalkstenindustri är ett. Då Eva Vikström i Riksantikvarieämbetets rapport *"Industri miljöer på landsbygden"* (1994) pekar ut ett 18 tydligt urskiljbara industriregioner ansluter hon bl.a. till Arpi och tar med Öland – Gotlands kalkindustriområde. Ölands stenbaserade industri kan alltså sägas vara av nationellt och regionalt industrihistoriskt intresse.

Övriga näringsgeografiska mönster som konstaterats i text och tabeller ovan är bl.a. att de större industrierna varit få och koncentrerade till orterna Färjestaden, Mörbylånga, Degerhamn och Grönhögen. Livsmedelsindustrin har dominerat i Färjestaden och i Mörbylånga, medan sten- och cementindustrin varit viktigast i Degerhamn och Grönhögen.

Fältbesiktning

Avgränsning, urval

Under en dag besöktes ett urval industrimiljöer i Mörbylånga kommun. I regel besiktigades anläggningarna endast exteriört. Urvalet baserades främst på GIS-basen, men även på uppgifter som framkommit ex. vid kontakter med hembygdsföreningar och kommunen. De industrimiljöer som besöktes skulle:

ha stående byggnader bevarade

och

utgöra/ha utgjort betydelsefulla arbetsplatser (långlivad, stor)

eller

utgöra/ha utgjort industricentra

eller

utgöra representanter för en betydelsefull industrigren i bygden

eller

ha framhållits som särskilt intressanta i litteratur eller av kontaktpersoner

I viss mån var även resrutten styrande för urvalet. De besiktigade miljöerna beskrivs kortfattat nedan i den ordning de besöktes. De understrukna rubrikerna nedan markerar de miljöer som särskilt kom att framhållas av Kalmar läns museum vid det möte som senare hölls med företrädare för Mörbylånga kommun och hembygdsföreningarna i kommunen.

I den avgränsning som gjordes av den länstäckande inventeringen år 2001, sades att arbetet skulle omfatta tillverkningsställen och inte de *"verksamheter som gränsar till den agrara sektorn som handelsträdgårdar och djuruppfödning m.m."*. På Öland har dock sorteringen och paketeringen av jordbruksprodukter ibland drivits så storskaligt att verksamheten i det närmast är att betrakta som "industri". Delvis p.g.a. detta, men också efter vad som framhållits av kontaktpersoner, besöktes några liknande anläggningar.

Kalmar- Ölands Trädgårdsprodukter

I Färjestaden besöktes Kalmar-Ölands Trädgårdsprodukter, ett bondekooperativ som startades 1959. Företaget bedriver torkning, sortering, packning och försäljning av främst bönor och lök. Man hanterar 1/3 av den samlade skörden i Sverige av dessa grödor. Verksamheten, som både är typisk för Öland och omfattande i ett nationellt perspektiv, är väl värd att dokumenteras (inför 50-årsjubiléet?). Genom sin storlek och utformning utgör ärt- och bönsilotornet något av ett landmärke i Färjestaden. Anläggningen som helhet kan dock idag knappast framhållas som en av kommunens kulturhistoriskt mest intressanta industrimiljöer.

Kalmar- Ölands Trädgårdsprodukter

Ölandskonserver

Omkring det ursprungliga Torslunda-Algutsrums mejeri i Björnhovda byggdes en konservindustri (Alvarets konservfabrik/Ölandskonserver/Önos/Procordia) upp på 1930-talet. Sedan fabriken, som hade ett 30-tal anställda och vars största produkt var inlagda gurkor, lades ned år 2006, används lokalerna av andra verksamheter. Industrilokalerna har successivt byggts ut, byggts om och moderniserats. De ger idag ett ganska anonymt intryck och miljön har inte kommit att framhållas vidare i detta arbete.

Färjestadens mejeri

Strax intill konservfabriken ligger det idag nedlagda Färjestadens mejeri som uppfördes 1939 som en ersättare för det äldre Torslunda - Algutsrums mejeri. Till det nya mejeriet anslöt sig även Glömminge mejeriförening, så småningom även Gårdby, Kastlösa, Mörbylånga, Norra Möckleby och Gräsgård. År 1959 fusionerade man med Borgholms mejeri till Ölandsmejerier, men produktionen i Färjestaden fortgick till år 1980 då all verksamhet flyttades till Borgholm. Ostlagret (den långa byggnaden) blev då marängfabrik. Idag finns ingen livsmedelsindustri i byggnaderna, utan bl.a. ett snickeri och ett glasmästeri. Själva mejeribyggnaden, ritad av arkitekt Gösta Gerdsjö, har en karaktäristisk och gedigen utformning. Byggnadens arkitektoniska kvalitet och mejerinäringens stora betydelse på Öland, gör att ett skydd i detaljplan mot rivning och exteriör förvanskning av byggnaden skulle kunna motiveras.

Färjestadens konservfabrik

Färjestadens mejeri

Ölandsfrö i Lilla Frö

Mysinge gamla stensåg

Ölands Frö i Lilla Frö

I Lilla Frö besiktigades en byggnad för frö-, bön- och löksortering som uppfördes 1937. Man lade även in gurka och på sensommaren var planen intill magasinet fullt av trätunnor med inlagda gurkor. Villan, ritad av arkitekt Gösta Gerdsjö, uppfördes 1939-40, men under de första kalla krigsvintrarna nyttjades byggnaden som lökmagasin! Idag har höga spannmålssilos byggts in i frösorteringsbyggnaden, som används både för spannmålslagring och som magasin. Trots ombyggnaden finns en del intressanta detaljer bevarade i byggnaden. Frösorteringen och villan bildar tillsammans en fin och tidstypisk miljö som kontrasterar mot den gamla radbyn på andra sidan vägen.

Mysinge stenindustri

Stenindustrins betydelse för Öland och den öländska stenindustrins betydelse nationellt har fastslagits många gånger. Ändå är denna industri sparsamt dokumenterad, inte minst de små stenbrott där man brutit för husbehov och småskalig försäljning. Stenbrotten finns kvar, men inte berättelserna eller de enkla byggnader som hört till dessa miljöer. Den lilla stensågen i Mysinge har därför ett mycket högt kulturhistoriskt värde. I byggnaden finns verktyg och andra föremål bevarade i en genuin miljö. Där står också den råoljemotordrivna sågen, som kan repareras till funktionsdugligt skick. Byggnaden med inventarier ägs av en ideell förening som har som syfte att förvalta stenbrottet och stensågen, samt att utveckla platsen som besöksmål. Man har även en samverkan den moderna industrin på platsen, Mysinge Stenhuggeri, vilket torde vara värdefullt för båda parter.

Mysinge stenhuggeri

Mörbylånga sockerbruk

Mörbylånga sockerbruk

Vid sidan av cementfabriken i Degerhamn har ingen industri betytt så mycket för södra Öland som Mörbylånga sockerbruk. Sockerbruket, som fanns under större delen av 1900-talet, har inte bara gett mängder av människor arbete, det har utgjort en grundförutsättning i utbyggnaden av Mörbylånga samhälle och bidragit till det öländska jordbrukets utveckling. 1992 lades bruket ned och ett par år senare revs de flesta byggnader. Kvar på området finns idag några hus som återbrukas. Den gamla paketeringen har byggts om till ungdoms- och aktivitetshuset Zocker, en annan byggnad nyttjas som återvinningsstation. Kvar i området finns även de dammar som användes för att ta tillvara och rena processvatten.

Av sockerbruksmiljön återstår alltså bara enstaka delar och det går inte längre att utläsa några sammanhang i denna miljö, än mindre något om hur man gör socker eller om hur det var att arbeta vid sockerbruket. Inte desto mindre är området och de rester av bruket som finns där viktiga. De symboliserar ännu den centralpunkt på södra Öland som sockerbruket var, en centralpunkt som vid varje kampanj fick Mörbylånga att sjuda av liv.

Mörbylånga kommun har låtit arbeta fram ett planprogram som skisserar framtida användningar av sockerbruks- och hamnområdet. Där uttrycker kommunen sin strävan att bevara sockerbruksdammarna, att nyttja dem för ekologisk dagvattenhantering och för att gynna fågel- och friluftslivet i området. En golfbana föreslås också delvis förläggas till dammområdet.

Mörbylånga hamn

I Mörbylånga hamn finns en miljö av industriell karaktär, med storskaliga magasin och siloanläggningar. Hamnen har haft stor betydelse för sockerbruket och för utskeppningen av jordbruksprodukter i stort. Idag används hamnen inte längre för fraktrafik, utan som fritidshamn. Magasinen och siloanläggningarna står delvis outnyttjade, delvis används de för båtuppläggning. Den mest "industriella" verksamhet som bedrivs i denna miljö idag är Odalmannen AB:s rensning och paketering av bönor och ärtor.

Mörbylånga hamn

Miljön i Mörbylånga hamn är av högt kulturhistoriskt värde som en av de byggda miljöer i kommunen som bäst uttrycker 1900-talets "industrialisering" av jordbruket och i hanteringen av dess produkter. På en liten yta trängs storskaliga sorterings- och lagringsanläggningar för spannmål, baljväxter och socker. Byggnaderna, hamnen, järnvägen och även det närläggna sockerbruksområdet bildar en miljö som visualiserar olika viktiga aspekter av det sydöländska jordbrukets förutsättningar under större delen av 1900-talet.

I planprogrammet för hamn- och sockerbruksområdet uttrycker kommunen att man i hamnen bör prioritera bostäder och verksamheter som kan dra nytta av det vattennära läget och den centrala placeringen i samhället. Man uttalar dock tydligt att flera av de befintliga byggnaderna³ i hamnen skall bevaras och att förändringar av dem endast får ske utan att bebyggelsekaraktären som helhet förvanskas.

³ Det äldre magasinet på Sjömannen 3, Centralföreningens silo på Sjömannen 5, Lantmännens silo på Lotsen 7, Segelladan på Lotsen 8 och Hamnkotoret på hamnpiren. Ev. även gröna magasinet på Styrmannen 1.

Guldfågeln

Kycklingproducenten Guldfågeln etablerades i Mörbylånga år 1975. Denna verksamhet, med hundra eller ett par hundra anställda under 30 års tid, har naturligtvis betytt mycket för kommunen. Både verksamhet och eller industrimiljö är emellertid så unga att det är svårt att anlägga ett kulturhistoriskt perspektiv på dem. Fabriksbyggnaden har byggts ut och moderniserats och har inget tidstypiskt uttryck bevarat från uppförandet.

Forsheda gummifabrik

Forsheda i Mörbylånga anlades samma år som Guldfågeln, 1975, och i likhet med den senare är anläggningen så pass modern att det är svårt att ha ett kulturhistoriskt perspektiv på den. Som byggnad framstår dock Forshedafabriken, åtminstone till sitt yttre, som mer ursprunglig och tidstypisk, jämfört med Guldfågeln. I skrivande stund har Trelleborgskoncernen beslutat om nedläggning av fabriken. Avvecklingen skall vara avslutad i skiftet september-oktober 2008. I samband med denna studie har företaget fått förslaget att dokumentera verksamheten i Mörbylånga.

Guldfågeln

Trelleborg Forsheda

Degerhamns alun-, kalk- och cementindustri

I Degerhamn finns en rik kulturmiljö och ett fascinerande landskap som uppkommit genom århundraden av processande av platsens berggrund. I ett stort område finns stenbrott och landskapsformationer som byggts upp av rödfyr, d.v.s. bränd alunskiffer. Många andra typer av lämningar finns i omgivningarna, bl.a. resterna av ett stort antal fältugnar, där man bränt kalk med hjälp av alunskiffer.

Vid Ölands Alunbruk/Södra Bruket finns landets mest välbevarade alunbruksmiljö. Miljön och hur man arbetat med den har beskrivits ovan under "Projekt och evenemang". Ett stycke norr om Södra Bruket, ligger den enda kvarvarande byggnaden från konkurrenten Lovers Alunbruk. Just intill ligger den stora cementfabriken, Sveriges äldsta. En transportväg leder ut på Alvaret till företagets enorma dagbrott. Intill finns även äldre, övergivna stenbrott.

Degerhamn är också ett brukssamhälle, med bostadsbyggnader som ger tydligt uttryck för detta. Eftersom det en bit in på 1930-talet fanns ett par industrier åt gången på orten⁴, återfinns olika bruksmiljöer, med verksbyggnader och bostäder, sida vid sida i Degerhamn.

⁴ På 1800-talet två alunbruk och från slutet av 1800-talet Cementfabriken och Kalkbruket.

Det råder inga tvivel om att Degerhamnsområdet är den industriella miljön i Mörbylånga kommun som har högst kulturhistorisk värde. Detta värde ligger i den samlade miljöns förmåga att spegla ett långvarigt och mångskiftande utnyttjande av bergråvaran.

Cementa Degerhamn

Lovers tunnbinderi

Fältugn

F.d. Ytongs stenbrott

Ytongs kontorsbyggnad

F.d. Ytongfabriken i Grönhögen

I Grönhögen besöktes f.d. Ytongfabrikens (1943-1971) område norr om hamnen. Även om Ytongfabriken var en av kommunens storindustrier, var den i drift under förhållandevis kort period (28 år). En del av byggnaderna hyser idag ingen verksamhet och några byggnader är i dålig kondition. Andra har intagits av nya verksamheter. Som helhet är miljön ganska sargad och "svårläst". Mot bakgrund av miljöns skick är det svårt att framhålla den som en av de mer intressanta i kommunen. Det är dock värdefullt att någon eller några av byggnaderna bevaras, som representanter för platsens industrihistoria och som en exponent för stenindustrin. Miljöns olika delar och historiska innehåll skulle också kunna förklaras med en skylt, exempelvis i anslutning till golfbanans reception.

En av de verksamheter som övertagit en av Ytongs byggnader är IBA Toffeln som sedan 1973 tillverkar toffelbottnar i f.d. stavfräsbyggnaden. Med sina 34 år i fabriksbyggnaden har toffelindustrin faktiskt huserat längre på platsen än Ytong! GMV i Grönhögen är en mekanisk verkstad som finns på samma område.

I Grönhögen besöktes också som hastigast ett av Ytongfabrikens stenbrott, öster om samhället. I detta brott har en brytning och krossning i mindre skala fortsatt efter Ytongfabrikens nedläggning (Idag under namn Grönhögens Kalk AB). En kulturhistoriskt intressant företeelse i brottet är den stora fältugn som lämnades obränd då Ytong lades ned. Denna fältugn har ett ansevärt kulturhistoriskt värde, som mer sentida och storskalig parallell till de mindre och äldre ugnrester som finns i Grönhögen och Degerhamn.

Grönhögsbröd

I Grönhögen besiktigades också Grönhögsbröds byggnad. Efter en sammanslagning med ett annat bageri står man f.n. inför en flytt till Löttorp. Bageriet i Grönhögen, som byggdes i slutet av 1930-talet, kommer alltså att utrymmas. Verksamheten i Grönhögensbageriet har tidigare fotodokumenterats av Kalmar läns museum.

Grönhögsbröd

Industriarvsmöte

Om industriarvsmötet

Mörbylånga kommuns industriarv och industrimiljöer diskuterades under ett två timmar långt möte med bland andra företrädare från kommunen och några av kommunens hembygdsföreningar. Samtliga hembygdsföreningar i kommunen var kallade till mötet. Minnesanteckningar från detta möte återfinns som *bilaga A*.

Framhållna aspekter och miljöer

Somliga mötesdeltagare framhöll Degerhamnsindustrierna med Södra Bruket, Cementa m.fl. som kommunens historiskt sett viktigaste industrier. Andra menade att Mörbylånga sockerbruk varit den industri som betytt mest för människorna och utvecklingen på södra Öland. Bortsett från denna diskussion, fanns vid mötet som helhet en i det närmaste total samstämmighet kring Degerhamn och sockerbruket som de två mest betydelsefulla industriplatserna i Mörbylånga kommun. De flesta menade att Södra Bruket, alternativt hela Degerhamn, utgör kommunens kulturhistoriskt sett intressantaste och mest utvecklingsbara industrimiljö.

Åtgärdsdiskussion

Åtgärdsdiskussionen kom att bli summarisk. Mötet kom istället att diskutera mer principiella frågor som definitionen av begreppet "industri" och förtjänsten eller faran med att peka ut en handfull miljöer. Inga faktiska åtgärder kom därför att diskuteras. Dock framhölls ett par olika problem/aspekter i samband med ett par av miljöerna.

Ägarna till Södra Bruket framhöll sin frustration över det dryga underhåll som byggnaderna vid Södra Bruket kräver och påminde om sina försök att få staten att överta ägande och förvaltning av denna miljö.

F.d. stadsarkitekt J Lunde poängterade de miljömässiga och kulturhistoriska kvaliteterna på Mörbylånga sockerbruksområde (där inte minst de karaktäristiska dammarna är viktiga) och i Mörbylånga hamn. För hamnen har ett planprogram antagits av kommunen. Vissa av byggnaderna i hamnen är emellertid mycket svåra att återbruka/bygga om för nya ändamål, exempelvis centralföreningens siloanläggning.

Slutsatser

Efter avslutad studie konstateras att industriarvet i Mörbylånga kommun ser annorlunda ut mot de flesta andra kommuner i Kalmar län. Man har inte haft lika många industrier. Man har inte heller haft samma spridning i företagsstorlekar, utan några få stora industrier och några små. Istället för trä-, möbel- och verkstadsindustri, har livsmedelsindustri och stenindustri dominerat. Förädlingsgraden har varit förhållandevis låg i de anläggningar man haft. De största fabriker har visserligen processat råvarorna på något sätt (ex: cement, socker), men i de många små verksamheterna, som ofta kombinerats med andra arbeten, har det vanligen handlat om att utvinna/odla, sortera och försälja råvaran (ex: flisbrytning, frösortering).

Detta arbete har framförallt koncentrerats kring de storskaliga och långlivade industriarbetsplatserna, eftersom samma utgångspunkter i huvudsak gällt som i andra kommuners industriarvsstudier. Särskild hänsyn har dock tagits, så att arbetet också kommit att omfatta mer storskalig hantering av jordbruksprodukter. Den öländska sten- och livsmedelshanteringen har dock ofta skett småskaligt, säsongbundet och som en av flera utkomster. Dessa verksamheter är mycket sparsamt dokumenterade. Forskning och dokumentationer av liknande verksamhet, både då det gäller stenbrytning/kalkbränning och hantering av jordbruksprodukter, är därför av stort värde. Likaså är det värdefullt med en fortsatt kunskapsförmedling om de kulturhistoriska aspekterna av dessa verksamheter i samband med ex. Stenens dag och Skördefesten.

Ölands och Gotlands kalkstensindustriregion har identifierats som en specifik industriregion på nationell nivå och har därför särskilt intresse. Utnyttjandet av kalkstenen, för husbehov och avsalu, har också mycket djupa historiska rötter. Kalkstenen är också ett synligt kulturarv. Överallt i det öländska landskapet ser man användningen av den: i fornlämningar, murar och byggnader. I landborgskanten och ute på Alvaret kan man se var stenen brutits. Det känns angeläget att man i olika sammanhang och på ett tydligare sätt än hittills, har med sig utnyttjandet av berggrunden i beskrivningar av världsarvet Södra Ölands Odlingslandskap. Skall man peka på hur landskapet utnyttjats och formats av människan – varför vissa företeelser hamnat där de ligger – är Degerhamn och Grönhögen pedagogiskt tacksamma exempel.

Efter avslutad fältbesiktning och genomfört möte, föreslås följande industrimiljöer i Mörbylånga kommun som särskilt kulturhistoriskt intressanta och angelägna att bevara, värna och utveckla. De olika miljöerna är listade utan inbördes ordning.

Utvalda miljöer med åtgärdsförslag

Mysinge stenindustri

1. Verka för att miljön vid Mysinge gamla stensåg levandegörs genom att:
 - a- så många berättelser om verksamheten och personerna som möjligt dokumenteras, för att man skall kunna återberätta och iscensätta. Det är även viktigt att dokumentera "stenhuggarspråket", d.v.s. den terminologi man använt sig av.
 - b- sågen (motorn) och annan utrustning sätts istånd, samt att kunskapsöverföringen om hur man bröt och sågade stenen säkras, för att möjliggöra framtida demonstrationer.
2. Utveckla aktiviteter vid stensågen, gärna i fortsatt samverkan med Mysinge Stenhuggeri.
3. Betrakta stensågen som en av "stödpunkterna" i ett fortsatt arbete med att lyfta fram kalkstenen som ett centralt upplevelsevärde på Öland.

Mörbylånga hamn och sockerbruksområde

1. Tillförsäkra de bevarade byggnaderna från sockerbruket, ett skydd i detaljplan mot rivning och exteriör förvanskning (om så ej redan skett).
2. Utveckla en skolaktivitet utifrån sockerbruksmiljön och sockerbrukshistorien, med syfte att lära sig om många ämnen, utifrån den kanske mest centrala lokala historien i Mörbylånga. Möjligen som årligen återkommande aktivitet: "Kampanjen"?
3. Driva frågan om utveckling av hamn- och sockerbruksområdet vidare, inte minst genom att utreda både kulturhistoria och alternativa användningar för byggnaderna i hamnen.

Degerhamn

1. Fortsatt arbeta för att utveckla Degerhamn som besöksmål, med fokus på områdets spännande industrihistoriska miljöer.
2. Genomföra en kulturhistorisk utredning för byggnaderna vid Södra Bruket, samt använda den som kunskapsunderlag dels för en vård- och underhållsplan, dels för de områdesbestämmelser med skyddsbestämmelser som kommunen i ÖP uttalat att de har för avsikt att upprätta.
3. Verka för en långsiktigt hållbar förvaltning av bruksbyggnaderna vid Ölands Alunbruk/Södra Bruket.

Ovanstående skall läsas som ett försök till riktlinjer för vilka miljöer och åtgärder som skall prioriteras då det gäller Mörbylånga kommuns industriarv. Utöver dessa objekt, finns naturligtvis flera andra intressanta och värdefulla industrimiljöer i kommunen. Några av dem har omnämnts i detta arbete. Andra har lämnats utanför, därför att de inte bedömts vara av lika stort industrihistoriskt allmänintresse. De kan dock vara värdefulla ur andra aspekter, exempelvis för landskapsbilden eller som del av ortsbornas närmiljö och identitet. Kvarnarna har lämnats utanför detta arbete. Åtgärdsförslagen måste också betraktas som en idébank, där långtifrån alla idéer kan eller kommer att genomföras.

INDUSTRIARVSPROJEKTET

Minnesanteckningar "INDUSTRIARVSMÖTE"

Mörbylånga, 2007-10-30

Närvarande: Lotta Lamke, Kalmar läns museum
Kerstin Olofsson, kulturchef Mörbylånga kommun
Kjell Helgesson(c), ordf. Mörbylånga kultur- och fritidsnämnd
Yvonne Romarker, Skansenskolans
Acke Sandström, Linnégruppen på Öland/FÖV
Jan Rydström (s), v.ordf. Mörbylånga kultur- och fritidsnämnd
Eva Johansson, Torslunda Hembygdsförening
Monika Orthagen, Södra Ölands Hembygdsråd
Gunvor Backlund, Södra Möckleby Hembygdsförening
Walle Dickson, Geologisk Trädgård, Södra Möckleby Hembygdsförening
Gösta Wahlgren, Degerhamn
Lars Henell, Södra Möckleby Hembygdsförening
Tage Selander, näringslivschef Mörbylånga kommun
Marie-Christine Svensson, stadsarkitekt Mörbylånga kommun
Johan Lunde, ATRIO Arkitekter (f.d. stadsarkitekt Mörbylånga kn)
Tord Rosenqvist, Mörbylånga Hembygdsförening
Michael Wilson, Sandby-Gårdby Hembygdsförening
Per-Åke Johansson, Sandby-Gårdby Hembygdsförening
Sigurd Figoni, Södra Bruket
Solweig Bejerstrand, Södra Bruket

1. Lotta Lamke presenterade den kartläggning av industrihistoriska miljöer som gjorts i Mörbylånga kommun.

Lotta redogjorde för bakgrunden, d.v.s. Industriarvsprojektet och GIS-basen. Förklarade att det nuvarande arbetet syftar till att välja ut cirka 5–10 miljöer per kommun som kan anses som särskilt intressanta, samt koppla åtgärdsförslag till dem. Redogjorde för innehållet i databasen: 127 tillverkningsställen i Mörbylånga kommun.

2. Mötesdeltagarna presenterade sig och besvarade följande frågor (som Lotta ställt inledningsvis):

- **Vilken industri har betytt mest i Mörbylånga kommun?**
- **Vilken industrimiljö är mest bevarandevärd?**

- Solweig – Södra Bruket viktigast på båda frågorna. Även byggnader på Cementas och Johan Nordborgs jordbruksfastighet.
- Sigurd – Historiskt sett Södra Bruket, men idag Cementa och Ventlinge kalk (sker ju en utveckling vid industrierna). Miljön i Degerhamn.
- Per-Åke - *(Jobbade på sockerbruket, delar gärna med sig av minnen, foton)*
Socketbruket viktigast, gav uppsving åt järnväg och området, men ingen miljö kvar. Som miljö – Södra Bruket. I Sandby–Gårdby finns ingen industri.
- Michael W - Bruksmiljöerna är intressantast, d.v.s. Södra Bruket och Socketbruket.
- Tord R - Socketbruket outstanding - hoppas utveckla sockerbruksområdet. Funnits många i Mörbylånga men borta → Socketbruket viktigast!
- Lars H - Degerhamn som miljö intressant. Komplet, samband med omkringliggande område.
- Gösta W - Redogjorde för historiska fakta. Degerhamn fortfarande intensiv industriort efter 300 år. Cementa 120 år.
- Tage S - Jord & sten. Stenen intressant både historiskt och idag. Mysinge gamla stenhuggeriverkstad.
- Marie-Christ. Degerhamn. Hela miljön, utveckla och bevara. Socketbruket också viktigt med betydelse för Mörbylånga samhälle.
- Johan L - Sockerbruksområdet jobbar vi med. Socketbruket en av de mest påverkande industrierna – 2500 personer direkt beroende vid nedläggning. Bevarandevärda – Södra Bruket och Cementas byggnader.
- Walle D - Geologisk trädgård Södra Bruket. 1: Degerhamn. 2: Socketbruket. 3: Grönhögen
- Gunvor B - Stenmiljön. Bergstigen, Navet, Geologisk trädgård. Stort publikt intresse. Sedan 1723 Degerhamn mycket viktigt. Jordbrukare hade egen kalkbränning och stembrott. Sjöfarten lång tradition omfattande → Degerhamn/Södra Möckleby/Södra Bruket
- Monika O - Socketbruket. Betydelse för hela kommunen. Bevarandevärdet – vilka aspekter är viktiga? Bra om man kan hitta kopplingar mellan kulturarv/kulturmiljöer och utveckling/handel.
- Eva J - Färjestaden har funnits småindustrier, inget kvar. Södra Bruket viktigast, där går det att göra något. Socketbruket i andra hand.
- Jan R - Degerhamn + Socketbruket viktigast.

- Acke S - Hur man marknadsför kvalitetsturism – stor efterfrågan på den här typen av turistande. Södra Bruket har stora turistiska värden + Degerhamn, d.v.s. hela området.
- Yvonne R - Socketbruket viktigt men Södra Bruket har stort pedagogiskt värde.
- Kjell H - Ekomuseum Bergslagen som exempel. STEN - viktigast stor betydelse. Degerhamn, men tappa inte bort de små miljöerna som Mysinge gamla stenhuggarverkstad!!

3. Diskuterades vilka andra viktiga och intressanta (små) industrimiljöer som finns i kommunen.

- Monika O - Livsmedelsproduktion. Torslunda mejeri. PROCORDIA miljön är inte utvecklingsbart. Mejeriet bör kanske dokumenteras? Kakel på väggarna, lastbryggan.
- Walle - Fröindustrin – byggnad i Lilla Frö. Kom ihåg att koppla detta arbete till världsarvet!
- Johan L Vickleby mejeri –en del ex. rumsindelning bevarat. Mörbylånga hamn viktig, byggnaderna unika. Grönhögen – kycklingstallarna, Ytong, anlagd park. Parallell till, likheter med Sandvik.
- Solweig - Alby mejeri golv kvar. Torngård mejeri mycket bevarat.
- Tage - Järnvägsrester, stationshus. Kastlösa ex. lastramper från godstransporter.

4. Diskuterades några aspekter av industriarv och bevarande

- Gösta W - 2 glasplåtar. Stenen – håller till viss del med Kjell H. Även kvinnor är med i arbetet och barnen längre tillbaka.
- Sigurd - Södra Bruket. Mycket besök från andra alunbruk, där det inte finns lika mycket kvar. Bostäderna kvar på Södra Bruket, ovanligt. Turisterna gillar Södra Bruket. Stora resurser nedlagda i Södra Bruket. Vi har samlat alla till diskussion om Södra Bruket om en annan ägare som har råd att bevara. Någon behöver underhålla byggnaderna! Statliga sidan kallsinnig. Det är hög tid att bevara den yttre miljön på Södra Bruket. Värld att bevara!!! Alla inser värdet men ingen vill ta ansvar!
- Johan - Gör något liknande som "Ladans lov" – bok med goda exempel på utveckling och återbruk!. Vi har dilemmat att både bevara och utveckla. Parallell exempelvis Furillen – modernt hotellboende i gammal stenmiljö.

5. Lotta Lamke visade ett bildspel och redogjorde för sin syn på Mörbylånga kommuns industrimiljöer.

Stenen i fokus. Två miljöer självskrivna : Degerhamn/Södra Bruket och Stensågen i Mysinge. Dessutom en mycket intressant miljö i hamnen i Mörbylånga – kanske kopplat till sockerbruksområdet, som representant för livsmedelsindustrin?

6. Diskussion om nyttan av/syftet med ”Industriarvsprogram” och vilka aspekter som är viktiga att täcka in med programmet.

Sigge - Vad är värt att bevara? Hur bevarar man?

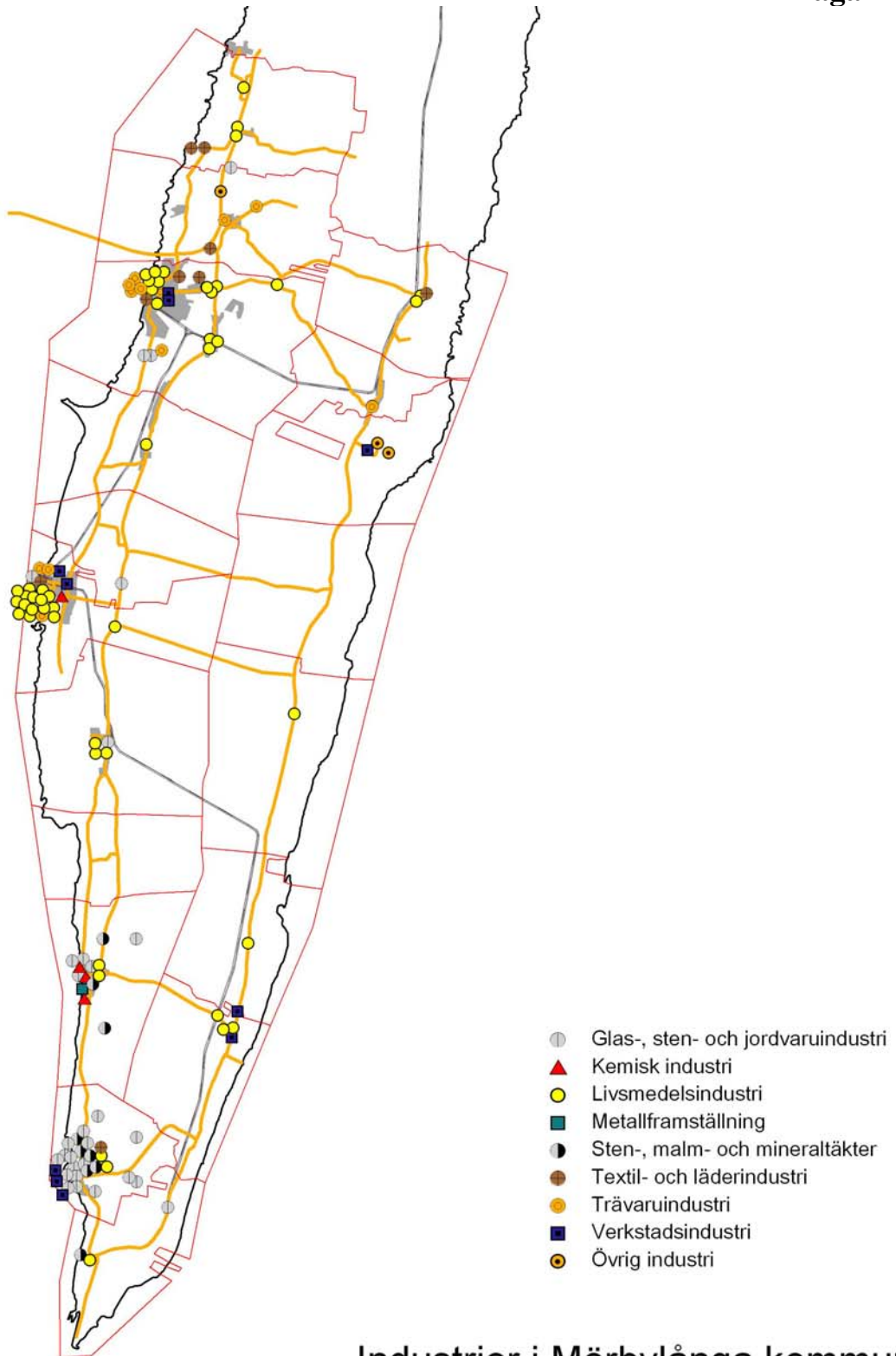
Johan L - Vad innebär denna inventering? Påverkar det bidragsmöjligheterna om man inte kommer med i inventeringen? Sockerbruksområdet borde vara med!

Lotta L - Syftet, att kulturmiljövården urskiljer de viktigaste platserna.

Marie-Chr. - Varför gör vi denna inventering? Respekt för människan i arvet! Vems kulturarv? Forsheda också ett kulturarv. Värderingar ändras över tid.

Monika O - Genderperspektivet!

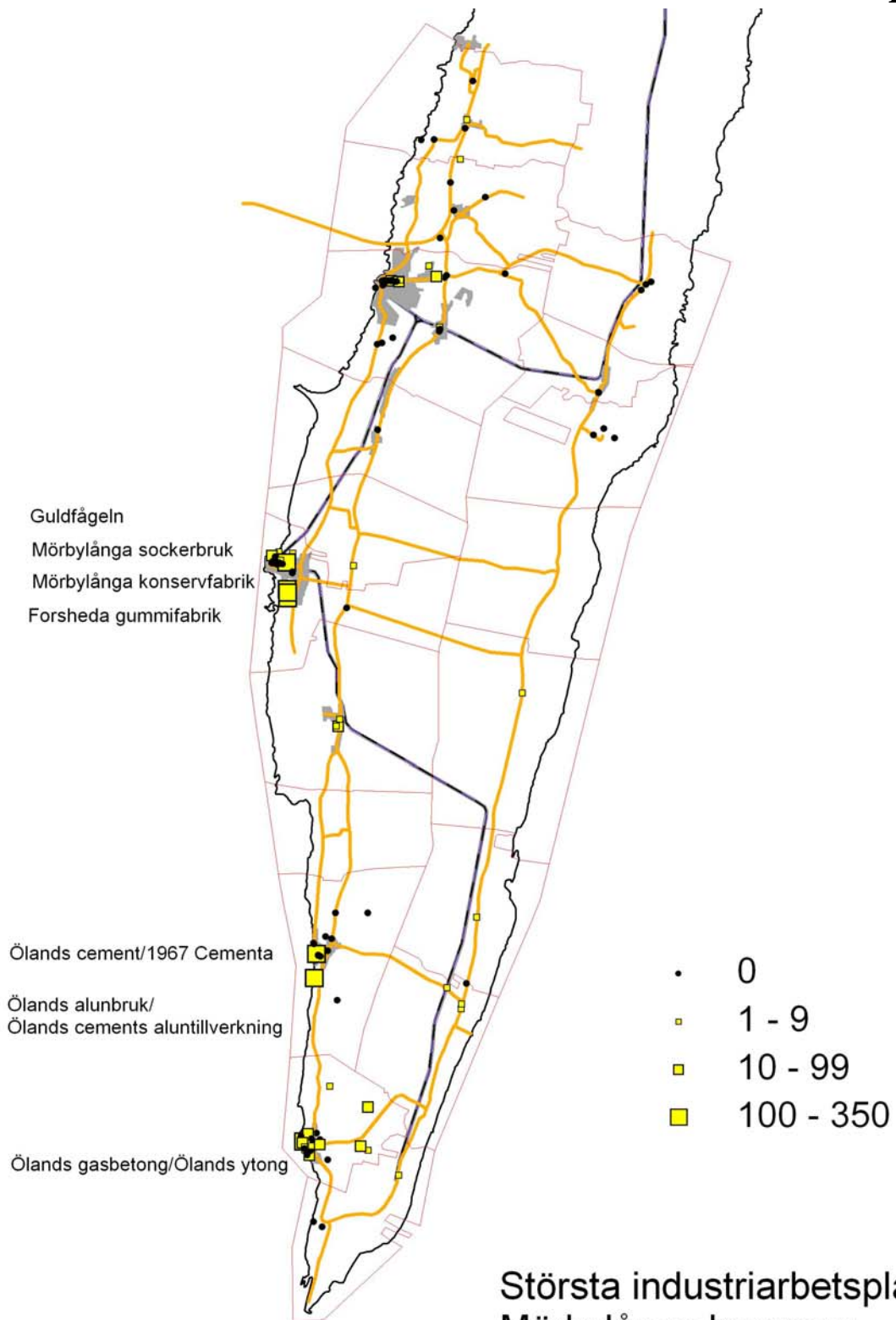
Bilaga B

Industrier i Mörbylånga kommun

Enligt industrihistorisk GIS-bas september 2007

2 0 2 4 6 8 10 12 kilometer

Största industriarbetsplatser i Mörbylånga kommun

Enligt industrihistorisk GIS-bas september 2007

